

צוואת אב - סיפורי-עם מאפגניסטאן

מאת י' אביזוהר

דומה שמכל תחומי הפולקלור היהודי שהובא לארץ ישראל עם שיבתו של עם ישראל לארצו, שפר חלקו של הסיפור העממי, שכן הוקם ארכיון מיוחד לעניין זה, הלא הוא ארכיון הסיפור העממי בישראל (אסע"י), שצוות פעיליו רשם כבר קרוב לתשעת אלפים סיפורים מכל קהילות ישראל, ועוד ידו נטויה. אך לא סגי בכך שנרשמו הסיפורים והונחו למשמרת בארכיון, אלא אף נתפרסמו לא פחות מכ"ד קובצי סיפורים עממיים במשך עשר השנים האחרונות. יצוין, כי יש לזקוף הצלחתו של מפעל חשוב זה בעיקר לזכותו של מנהל הארכיון הד"ר דב נוי הידוע מספריו ומאמריו הרבים בתחום זה.

והנה הספר האחרון שנתפרסם בסדרה זו של קבצים הוא ספרו של בן-ציון יהושע – צוואת אב. בספרו זה כינס המחבר י"ג סיפורים ששמעם מפי אביו שכבר הלך לעולמו – רפאל יהושע-רז ז"ל. וכרגיל בסדרה זו לא הובאו הסיפורים בגפם, אלא אף הובאו הערות מדעיות לכל סיפור וסיפור, על ידי ציפורה כגן, על פי המקובל בתחום המדע של הסיפור הממי, לשימושם של חוקרים בארץ ומחוצה לה.

מיוחד קובץ זה מכל הקבצים שקדמוהו. ראשית, על שכונסו בו לא רק סיפורים של עדה אחת – בני אפגאניסטאן בנידון דידן – אלא אף סיפורים שנמסרו מפי אדם אחד. בשל כך, קל להתייחס אל י"ג הסיפורים כאל מכלול אחד וללמוד מתוכם על אישיותו של המספר. אף כי בדרך כלל, אין סיפור עממי המועבר מאיש לאיש במרחבי זמן ומקום שונים יכולים ללמד על כך. מה עוד שתולדות חייו של המספר ידועות לנו, והובאו בארוכה יחסית, על-ידי בנו בהקדמת הספר. לפיכך, יש להצטער שלא כונסו בספר זה כל סיפוריו הידועים של רפאל יהושע-רז, מה שהיה מוסיף לעניין האמור לעיל. ועוד ייחוד לקובץ זה והוא הידורו הרב בחומר ובצורה. בחומר, כוונתנו לפרקים מיוחדים בספר שלא הורגלנו לשכמותם בפירסומים הקודמים בסדרה זו. וכבר ציינו לעיל שהובאו בארוכה תולדות חייו של המספר. ועוד, לבסוף הספר הובאה רשימה ביבליוגרפית יסודית, אף כי אינה מקיפה את כל הנכתב בתחום זה. על קהילות יהודי אפגאניסטאן. ובצורה, ההדפסה המשובחת ועיטוריו היפים של הצייר אלכס ברליין המאירים רוב הסיפורים.

הסיפורים שבקובץ, אף כי רשמם בנו של המספר, לא כולם שמעם באוזניו מפי אביו, אלא מפי ממדע [אינפורמנט], אחרי פטירתו של המספר. זאת ועוד, המספר רגיל היה להשמיע סיפוריו – על פי עדות בנו – בימי שבת בין מנחה לערבית לפני שומעיו שהבינו את שפתו הפרסית. והנה בקובץ הובאו הדברים בתרגום עברי משוחזר. יש לשער שיש בכך גורם אוביקטיבי הפוגם בלשון הסיפורים המקורית. שכן כל מספר עממי יש לו תחבולותיו הספרותיות המיוחדות. ייאמר, שאין בכך קריאת תיגר על הסיפורים שהובאו על-ידי

בן-ציון יהושע, הידוע לנו מסיפוריו המקוריים שנתפרסמו בכתבי-עת שונים. אך אולי יורשה לנו בזה להציע – ואולי כבר נעשה כך הדבר – שהסיפורים נרשמים באסע"י יוקלטו על סרטי רשמקול דווקא בשפת המספר המקורית, עד כמה שהדבר אפשרי. לכך חשיבות כפולה: הן מן הבחינה הבלשנית – היינו חקר לשנותיהם המיוחדות של קהילות ישראל בארצות גלותן, והן מבחינה סמרוטתית – היינו האפשרות לעמוד על האספקטים הספרותיים בעיקר מצד הלשון, ומצד קישוטים ספרותיים שהמספר אינו יכול להשתמש בהם כשאינו מדבר בלשונו המקורית.

גולת אפגאניסטאן, תולדותיה ארוכות, אך לוטות בערפל. מסורות בני אפגאניסטאן המוסלמים מספרות שאבות אבותיהם יהודים היו וכבר עמדו על כך החוקרים (ר' הרשימה הביבליוגרפית בסוף הספר). אלא שנראה כי מסורות אלה היו נחלת בודדים בלבד, ובסיפורים העממיים שלפנינו אין זכר לכך. הסיפורים משקפים דווקא חיי החברה היהודית והמוסלמית באפגאניסטאן במאה הי"ט, כשהמספר, כפי שציינה כבר ציפורה כגן (עמ' 7) משווה להם אופי יחודי משלו.

יבורכו כל העושים במלאכה, ומכולם יישר חילו של בן-ציון יהושע, שטרח לכנס סיפוריו של אביו שאינם אלא מעטו מהרבה, שאילמלא הוא אבדו ואינם.

אפיקים, יוני 1970, עמ' 14.